

OPASNOST VAUČERA U OBRAZOVANJU: OSVRT NA TEKST „EKONOMSKA LOGIKA OSNOVNOG OBRAZOVANJA U SRBIJI”

Karin Doolan
Sveučilište u Zadru
Odjel za sociologiju

Članak „Ekonomika logika osnovnog obrazovanja u Srbiji” zagovara poboljšanje kvalitete osnovnoškolskog obrazovanja u Srbiji uvođenjem vaučera. Članak se može svesti na sljedeću argumentaciju: osnovnoškolsko obrazovanje u Srbiji nije kvalitetno; tome doprinosi nepostojanje konkurencije među školama, kao i nedostatak motivacije nastavnika; rješenje tog problema je stvaranje konkurencije među nastavnicima i školama kroz osnaživanje roditeljskog odabira škole svoga djeteta putem vaučera. Da bi ta argumentacija bila minimalno uvjerljiva, potrebno je znatno više promišljanja od onoga predstavljenog u članku – ne samo u pogledu prikaza i rasprave empirijskih podataka koji bi podržali navedenu argumentaciju, nego i u adresiranju kontraargumenata izloženim tezama. Bez takve kompleksnosti ostavlja se krivi dojam da su vaučeri u obrazovanju čarobni štapić koji će jednim pokretom unaprijediti kvalitetu obrazovanja.

Prije svega, u članku se o kvaliteti obrazovanja u Srbiji sudi na temelju samo jednog indikatora, a to su rezultati PISA istraživanja. Navodi se kako su učenici iz Srbije „ostvarili rezultate koji su statistički značajno ispod prosjeka rezultata člana iz zemalja članica OECD”. Za čitatelja koji nije upoznat sa srpskim osnovnoškolskim kontekstom bilo bi korisno imati uvid u više od jednog indikatora „kvalitete”, osobito kad se PISA koristi nekritički kao „istina” o kvaliteti sustava obrazovanja, što je predmet preispitivanja brojnih autora (vidjeti npr. otvoreno pismo PISA direktoru, dostupno na: <http://oecdписаletter.org/> u kojem se, između ostaloga, navodi: „niti jedna značajna reforma ne bi se smjela temeljiti na jednoj, uskoj mjeri kvalitete”).

No, čak i kad bismo uzeli rezultate na PISA testovima kao važno mjerilo kvalitete obrazovanja, implicitna sugestija članka kako je konkurencija među školama rješenje za ostvarivanje boljih rezultata na testu u najmanju

je ruku čudnovata. Finski primjer uspjeha na PISA testovima objašnjava se visokim statusom koji uživaju nastavnici u Finskoj, visokim kriterijima za upis na učiteljske studije, besplatnim devetogodišnjim trajanjem osnovne škole, kao i jednakim mogućnostima u pristupu obrazovanju. Sve to finski sustav obrazovanja čini kvalitetnim. Članak se nažalost ne dotiče takvih preduvjeta za kvalitetu. Postavlja važno pitanje kako poboljšati kvalitetu osnovnoškolskog obrazovanja u Srbiji i onda pojednostavljuje odgovor na to pitanje Friedmanovim prijedlogom iz davnih pedesetih godina 20. stoljeća – prijedlogom o uvođenju vaučera. S obzirom na to da se u članku gorljivo zagovaraju vaučeri, začuđuje njegov skroman popis literature koji bi to podržao. Očekivala bih da se spominje primjerice klasik o vaučerima u obrazovanju pod nazivom „Politika, tržišta i američke škole” autora Johna Chubba i Terryja Moea iz 1990. godine. Čak i kritičari sustava vaučera priznaju da je riječ o uvjerljivom i promišljenom djelu (vidjeti Webber 1992) koji bi članku koji je predmet ovog osvrta pomogao u argumentaciji (iako bi se empirijski podatci na kojima se temelje zaključci Chubba i Moea morali prikupiti i analizirati za srpski kontekst). A iznenađuje i što se ne spominje švedski model vaučera. Doduše, on je posljednjih godina izložen brojnim kritikama (vidjeti Pollard 2013), a i švedski su učenici (kad već spominjemo PISA testove) 2012. godine ostvarili PISA rezultate ispod prosjeka rezultata učenika iz zemalja članica OECD-a.

S obzirom na to da članak „Ekonomska logika osnovnog obrazovanja u Srbiji” krajnje nekritički pristupa uvođenju vaučera, nekoliko riječi o opasnostima vaučera. Prije svega, pretpostavka uspjehu sustavu vaučera jesu roditelji koji donose ispravne odluke o obrazovanju svoje djece. Zagovornici sustava vaučera nerijetko su pristaše teorije racionalnog izbora i izbor shvaćaju kao individualan, a ne društveni proces. Prema autorima kao što su Ball, Bowe i Gewirtz (1996), koji su u britanskom kontekstu istraživali obrazovne odluke roditelja koji pripadaju različitim društvenim klasama, odabiri su pod utjecajem utjelovljenih društvenih pozicija. Na temelju prikupljenih podataka identificiraju tri ideal-tipa roditelja: privilegirane/vješte (višega socio-ekonomskog statusa), djelomično vješte (sitna buržoazija) i isključene (radnička klasa). Autori, bourdieuovskim rječnikom, upozoravaju da, iako svaki roditelj može htjeti ono što je najbolje za svoje dijete, roditelji raspolazu različitim kulturnim i socijalnim kapitalom koji oblikuju njihovo razumijevanje obrazovnog polja (i kvalitete), ali i mogućnosti za djelovanje u njemu. Vaučeri daju roditeljima ekonomski kapital za odabir, ali ne i „osjećaj za igru”, čime se samo pojačava postojeća društvena reprodukcija kroz obrazovne odabire. Kako kažu Ball i sur. (1996, 110), „tržište revalorizira klasnu selekciju”. Slično tomu, David, West i Ribbens (1994) navode kako je odabir jednako ishod društvenih procesa koliko i racionalna prosudba donesena na osnovi relevantnih informacija. No, osim „osjećaja za igru” teško je zamisliti

roditelja nižega ekonomskog statusa kako investira dodatna sredstva ne bi li svaki dan svoje dijete vozio na drugi kraj grada u osnovnu školu za koju je procijenio da je „kvalitetnija” od one u susjedstvu. To je uostalom vremenski nepraktično, a i nepoticajno za dijete u vidu razvoja nekih drugih važnih karakteristika kao što je samostalnost, koja se razvija primjerice kad dijete samostalno odlazi u školu i vraća se iz nje.

U Americi je uvođenje vaučera u nekim državama bilo opravdano omogućavanjem pristupa kvalitetnom privatnom obrazovanju siromašnijim društvenim skupinama s obzirom na to da je logika vaučera takva da se mogu koristiti i u privatnom i javnom obrazovnom sektoru. Prethodno sam spomenula kako bi zagovaranje vaučera u srpskom kontekstu moralo biti utemeljeno i na empirijskim podacima. Kako bi se kontroverzni argument korišten u Americi (o kvalitetnijem privatnom u odnosu na javni sektor obrazovanja) mogao koristiti za zagovaranje vaučera u Srbiji, bilo bi potrebno najprije empirijski odgovoriti na pitanje je li se, prema određenim indikatorima kvalitete, pokazalo da su u Srbiji privatne škole uspješnije od javnih. Valja napomenuti i to kako je u Americi gorljivo zagovaranje vaučera vezano i uz zahtjev da na taj način država financira privatne vjerske škole, što je pod udarom kritika jer se u nekim tim školama, između ostaloga, predaje isključivo kreacionizam i odbacuje teorija evolucije.

Problematičan je aspekt uvođenja vaučera i pretpostavka da u bitku za „potrošačima” obrazovnih usluga sve škole ulaze s istih početnih pozicija. No, škole se u startu na obrazovnom „tržištu” razlikuju svojim fizičkim karakteristikama (npr. opremljenost, veličina), društvenim karakteristikama (npr. socijalni profil učenika, tradicija škole, urbana ili ruralna lokacija), afektivnim (npr. povjerenje, zajedništvo) i akademskim karakteristikama (npr. kompetencije nastavnika, očekivanja od učenika), koje su premrežene u oblikovanju „kvalitete” shvaćene u širem smislu. Sudjelovala sam 2010. godine u istraživanju o nasilju u školama¹, koje je pokazalo da se škole razlikuju prema učestalosti sukoba. U istraživanje je, primjerice, bila uključena škola u kojoj su sukobi bili rijetki i češće verbalni te škola u kojoj su sukobi bili učestali, nerijetko fizički. Očekivala bih da bi svi roditelji svoje vaučere htjeli uložiti u prvu, a ne drugu školu. Posljedično, druga bi škola izgubila u bitci za učenike i nju bi se u radikalnoj varijanti zatvorilo. Je li to uistinu zadovoljavajuće rješenje tog problema? Zagovornici bi vaučera mogli reći da će vaučeri, naprotiv, biti poticajni za promjene u školi koje će dovesti do smanjivanja učestalosti nasilja, no to u potpunosti ignorira financijske preduvjete koji su potrebni za radikalne intervencije, ali još ozbiljnije i čimbenike nad kojima škole nemaju utjecaja, a koji su poticajni

1 Izvješće dostupno na: <http://www.mreza-mira.net/wp-content/uploads/Uciti-za-mir-CMS.pdf>

za nasilje, kao što su određene zdravstvene teškoće učenika ili pak sukobi u obitelji učenika. Pitanje koje bi valjalo postaviti jest kako u tim školama osigurati dodatne stručne suradnike ili pak radionice za nastavnike, roditelje i učenike o tome kako sprječavati i rješavati konfliktnu situaciju, a ne ih izložiti pritisku kompetitivnosti.

Naposljetku, uvođenje sustava vaučera nije samo neutralno, tehničko pitanje. Format osvrta ne dopušta detaljniju razradu ove tvrdnje, no želim skrenuti pozornost na činjenicu da su vaučeri i političko pitanje: zagovornici vaučera u Americi češće su republikanci (vidjeti npr. Moe 2001), a u Velikoj Britaniji češće konzervativci. To su zagovornici redefiniranja, kulturnih i društvenih sfera kao ekonomskih i ograničene uloge države, koji vjeruju da dobronamjerno tržište najbolje vrši pravednu raspodjelu dobara. Drugim riječima, vaučeri su dio širega vrijednosnog sklopa. To je važno napomenuti jer se neupućenom čitatelju ili čitateljici može činiti kako je prijedlog vaučera neutralan „stručni” prijedlog. Naprotiv, u njega su upisane političke i teorijske pristranosti.

Važnost unapređenja kvalitete obrazovanja nije sporna. Sporno je pitanje što je kvaliteta, kako je mjeriti i unaprijediti. Članak „Ekonomika logika osnovnog obrazovanja u Srbiji” sugerira da kvalitetu valja unaprijediti vaučerima. Prijedlog je predstavljen kao očito, jednostavno, praktično rješenje (pri čemu se u članku logika profitnog sektora, uključujući „krčmu” i „frizeraj”, problematično nameće neprofitnom javnom sustavu školstva), a riječ je o iznimno kompleksnom i kontroverznom političkom pitanju koje nosi brojne opasnosti. Sugeriram da se u budućim raspravama tomu tako i pristupi.

LITERATURA

- Ball, Stephen J., Bowe, Richard i Gewirtz, Sharon. 1996. “School choice, social class and distinction: the realization of social advantage in education”. *Journal of Education Policy*, 11 (1): 89–112.
- Chubb, John and Moe, Terry. 1990. *Politics, Markets and America's Schools*. Washington: Brookings Institution Press.
- David, Miriam, West, Anne, and Ribbens, Jane. 1994. *Mother's intuition?: choosing secondary schools*. London: Falmer Press.
- Moe, Terry. 2001. *School Vouchers and the American Public*. Washington: Brookings Institution Press.
- Pollard, Niklas. 2013. “Sweden rethinks pioneering school reforms, private equity under fire”; dostupno na: <http://www.reuters.com/article/2013/12/10/sweden-schools-idUSL4NoJK32620131210>
- Weber, H. 1992. “Politics, Markets and America's Schools review”. *Social Service Review*, 66 (3): 475–477.